Задания заключительного тура Акмуллинской олимпиады по татарскому языку и литературе для учащихся 8-9 классов

1. Саннар артына яшерелгән мәкальне табыгыз (10 б.).

13, 25, 21, 7, 16, 5, 2, 16 23, 1, 24 7, 21, 1, 13 3, 24, 14, 15, 1, 22.

Күренгән тау ерак булмас.

2. Фразеологизмнарның бер сүз белән белдерелгән синонимнарын табыгыз (5 б):

Кул арасына керә башлау ярдәмләшү, эшләшү

Борын салыну кайгатьдр

Чыпчык тезеннән бәләкәй, кечкенә

Табан ялтырату китү, югалу

Борчаклары пешмәү аңлашмау

3. Аваз пропорциясен чишегез (5б.)

Каз : сак = таҗ : **?** шат

4. Табышмакларның җавабын тап (3 б.):

Күлмәкне икегә аерсак, нәрсә була? күл - мәк

Башы "Т", койрыгы "Н", дошманы "М". Ул нәрсә? тычкан

Тугай кайчан сайрый? тургай булгач

5. *Кабыну* сүзенең нинди мәгънәләре бар? Мисаллар белән аңлатыгыз (3 б.).

туры мәгънә: йолдыз кабыну, ут кабыну, машина кабыну.

күчерелмә мәгънә: күзләр кабыну, бәхәс кабыну,

нәфрәт кабыну.

6. Тексттагы саннарны сүзләр белән языгыз (10 б)

Бүген дөньяда 6809 алты мең сигез йөз тугыз «тере» тел бар, аларның яртысы сигез илгә: Индонезия, Мексика, Бразилия, Камерун, Һиндстан, Кытай, АКШ һәм Рәсәйгә туры килә. Иң күп телле ил – Һиндстан, аның халкы 845 сигез йөз кырык биш диалектта сөйләшә. Аның артыннан Папуа – Яңа Гвинея килә (монда 600 алты йөз ләп тел бар).

Планетада иң таралган тел булып кытай, инглиз һәм испан телләре санала. Киң кулланыла торган телләрнең беренче унлыгына Пекин диалектындагы кытай теле (бу телдә 875 сигез йөз җитмеш биш млн кеше сөйләшә), һинди (366 өч йөз алтмыш алты млн), бенгал (207 ике йөз җиде млн), португал (176 бер йөз җитмеш алты) млн, рус (167 бер йөз алтмыш җиде млн), япон (125 йөз егерме биш млн), немец (100 млн) һәм корея (78 җитмеш сигез млн) телләре керә.

Бүген дөньядагы телләрнең туксан процентының (аларны йөз меңнән кимрәк кеше генә белә) киләчәге өметле түгел. ә менә бу телләрнең берничә йөзе, гомумән, үлем чигендә тора: әйтик, 357 өч йөз илле җиде телдә бүген иллешәр кеше генә сөйләшә, ә 46 кырык алты телне, гомумән, берәр кеше генә белә! Галимнәр раславынча, тел яшәсен һәм үссен өчен, бу телдә бер миллионнан артык кеше сөйләшү зарур икән (Матбугаттан).

7. М. Акмулла "Сүз чыгар шагыйрьләрдән хикмәт берлән" дип язган. Автор турында 5 факт яз (10 б.)

1831 нче елның 14(26) декабрендә туган,
Казак далаларында балалар укыткан,
Әтисе Камалетдин исемле. Үзен „шигъриятчы йөз кешесемен" дигән 4 ел төрмәдә,
утырган.

8. Әсәр белән жанрны тәңгәлләштерегез (5 б):

- Ш.Камал "Акчарлаклар" → повесть
- Г.Камал "Беренче театр" → комедия
- М.Фәйзи "Галиябану" → драма
- Г.Әпсәләмов "Ак чәчәкләр" → роман
- Һ.Такташ "Киләчәккә хатлар" → поэма

9. Билгеләнгән алмашлыклар урынына геройның исемен куегыз (5 б.). Әсәрнең авторын күрсәтегез (2 б.) Ф. Әмирхан „Хәят".

....Егетнең йөз кыяфәте һәм сынын тотышы портрет күрсәтүенә караганда, бик сөйкемле иделәр: ачык маңгай, кәкрәебрәк килгән шактый киң кашлар, очлары югарыга каратылып куелган куе вә озын мыек һәм күкрәген киерелдеребрәк, егетсымак торыш АҢА Хәяткә мәхәббәтле күренделәр.

Егетнең кәләпүшеннән башка бөтен киеме иң соң мода белән Европача тегелгән нәрсәләр иде. Портрет иясе бу яктан да АҢА Хәяткә ошады.

УЛ Хәят портретны бик озаклап, бик нечкәләп карады, иң вак нәрсәләрне дә күзеннән төшереп калдырмаска тырышты. Шулай карый торгач, бервакыт аңар егетнең кәләпүше артыграк артка киелгән шикелле тоелды да, ул: «Кәләпүшне бераз алгарак киертәсе бар икән» дип уйлады.

10. Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» хикәясендә күтәрелгән проблемалар (6 б.)

Исәннәрнең кадерен, үлгәннәрнең кадерен белү, гореф-гадәтләрне онытмау, ана хакын хаклау, лаеклы шәхес булу.

11. Халык сүзе белән әйткәндә, ул «кылны кырыкка яручы» бер бала иде, дип кайсы әдәби геройны сурәтлиләр? (5 б.) К. Насыйри „Әбугалисина".

12. Тексттан микротемаларны билгеләгез (10 б.). Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотыгыз.

Кышлак читендә ялгыз бер өй булган. Биредә Хәлимә исемле кечкенә кызы белән Мәрьям апа яшәгән. Ишегалларында гөлчәчәк куаклары үскән. Ана белән кыз әлеге куакларны бик кадерләгәннәр. Көз килсә, аларны камышлар белән төреп, салкын кыштан яшереп куя торган булганнар. Көннәрдән бер көнне ана белән кыз яңа йортка күчәргә җыенганнар.

– Әнкәй! Безнең гөлчәчәкләребез каламыни? – дип, әнкәсеннән сорап куйган Хәлимә.

– Без күчәсе йортның алдында гөлчәчәкләр күп булса да, боларны да ятим итеп монда калдырмабыз, үзебез белән күчерербез.

Алар ваграк куакларны тамырлары белән казып күчерә алсалар да, иң зур куакка көчләре җитмәгән.

– Кызым, монысы калсын инде. Казый торгач, тамырларын харап итеп ташлавыбыз бар, – дигән әнкәсе.

Кыз, карт куакның үзен генә калдырырга кызганса да, көче җитмәгәч, нишләсен? Шулай итеп алар, иске өйләре алдында карт гөлчәчәк куагын ялгыз калдырып, китеп тә барганнар.

Көз үзе белән салкын җил, кыш рәхимсез суык бураннар алып килгән. Көзге җил дулаган, сызгырган, ыжгырган, әллә кайлардан куе болыт көтүләрен куып китергән дә ялгыз куак өстенә эре-эре тамчыларын сибәргә тотынган. Ә төн җиткәч, кинәт каты суык китереп бәргән. Иртәгесен күкне калын болытлар каплап алган, күбәләк-күбәләк кар яварга тотынган. Мескен карт куак, күз ачып йомганчы, ап-ак кар белән күмелеп калган.

Көн артыннан көн үткән, кояшлы, көләч яз килгән. Үләннәр яшәреп киткәннәр, агачлар чәчәкләргә күмелгәннәр. Бары куак кына язны котлап елмая алмаган. Ул, кышкы суыктан чирләгәнгә, кара янып, тереклектән мәхрүм булып боегып утырган да утырган. Тик кайдадыр, бик тирәндә, тамырларының ерак очларында зәгыйфь кенә тормыш җылысы саклый икән ул.

Ничектер бер көнне Мәрьям апа кызы Хәлимә белән куак яныннан үтеп бара икән. Хәлимәнең күзләре әлеге зур куакка төшкән дә, ул аны кызгануыннан чак кына елап җибәрмәгән.

– Әнкәй! Безнең ялгыз куагыбыз корыган бит, – дип, әнкәсенә сарылган.

– Ай, харап булган шул! – дигән әнкәсе. – Янында агып тора торган арыгы да кибеп беткән икән, ичмасам. Аны тазартып, су җибәрергә кирәк. Бәлкем, шуннан соң яшәреп китәр...

Ана белән кыз арыкны тазартканнар, буасын ачып, аңа саф су агызып киткәннәр.

Чынлап та, кинәт зур куакның тамырларына дым йөгергәне сизелгән. Кечкенә Хәлимә арыкны тикмәгә генә ачмаган бит! Ботакларда беренче бөреләр күренә башлаган, алар күбәйгәннәр, тулыланганнар, ә үзләре барысы да яшәү бөреләре булганнар.

Менә берзаман зур куак янына әнкәсе белән Хәлимә килеп туктаган.

– Әнкәй! Кара әле, куагыбыз чәчәк аткан бит безнең! – дип, кул чабып кычкырып җибәргән Хәлимә. – Арыкка су җибәрүебез бик яхшы булды, әнкәй. Чәчәкләре элеккегә караганда да матуррак!

– Әйе шул! Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган. *(Д.Аппакова)* (398 сүз)

Мәрьям апа Хәлимә исемле кызы белән яшәгән. Тычкак куакларын аңа йортка алырга булганнар. Бер карт куак калган. Ул куак корыган. Аңа су җибәргәннәр. Куак чәчәк аткан. Яхшы эш беркайчан да әрәм булмый.

13. "Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган", – җөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Текстта күтәрелгән проблемага туры китереп, эссе языгыз. Фикерләрегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән 2 мисал китерегез.

Язма эшнең күләме 150 сүздән ким булмаска тиеш. Эшегезне чиста, төзәтүләрсез һәм танырлык итеп языгыз (25 б.).

Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый.

Минем сезгә үзем белән булган бер вакыйга турында сөйләп китәсем килә. Һәм район үзәгендә торсам да, җәйге ялымны күбрәк әниемнең туган авылы Кимкасызда уздырырга яратам. Бәләкәйдән шунда үскәнгәме, әби-бабаларым минем өчен үлә язып торганнаргамы, бик тә яратам мин ул авылны.

Ике ел элек булды бу хәл. Иртән кармак белән су буена төшкәч бер кошчыкның үлгәнен, оча алмыйча ятканын күрдек. Аның бер канаты сынып, канга батып ята иде. Шул чагында минем күземнән яшь агып китте. Минем аңа тизрәк ярдәм итәсем килеп, кабчыгыма салдым да өемә йөгердем. Әбием белән икебез бер атна буе аны карадык, дару сөрттек, ашаттык. Бер атна үткәч кошчыгым әкрен генә йөри башлады. Ул миңа шулкадәр якын, кадерле кунакка әйләнгәнен белмәгәнмен икән.

Менә бер көнне без аны урамга алып чыктык, кошыбыз шунда ук һавага күтәрелде дә, безгә рәхмәт әйткән кебек, сайрап алып күздән югалды.

„Изге шатлыгым, исән йөре!", – дип озатып калдым мин.

Әбием башымнан сыйпап, „Әле ярый алып кайткансың, балам, менә бит исән калды, ярдәм итә алдың," – дип сөенде.

Кошыма багышлап, күңелемә шигырь юлларын да язып куйдым:

Күңелемдә урын алдың
Син кадерле кошчыгым,
Сагынсаң искә алган саен
Мин һавага карармын

Тормышта да шулай бит, авыр вакытта ярдәм кулы сузсаң,

кешене коткарып калып була, бер игелекле эшең - мең бәладән саклап калырга мөмкин.

Мисал итеп мин Юнис абый Яруллинның тормышын алыр идем. Сынмаган, сыгылмаган, ләкин аңа яшәү көче биреп торучы Нурсия апа булмаса, аның тормышы, язмышы бүтән төрле булыр иде. Яхшы эш мең бәладән коткара шул.

Сүземне Энҗе Авзалованың „Игелек догасы" дигән шигырь белән тәмамлар идем.

„Дога белмим дисең нигә
Яхшылык - үзе дога!
Һәр кеше игелек кылса,
Яктырыр иде дөнья!"